

ERŐSZAK

Én mindent összetörök,
óraszíjam folyton szétszakad, övemnek csatja
szétesik, kabátom belső zsebébe sem
csúsztatom, hanem erőltetem
dagadt pénztárcámat, melyből
amúgy is ki kellene
pakolni a dolgok legalább felét,
minek cipelek
magammal annyi
igazolványt, csekket, névjegyet,
nadrágjaim zsebe is a rengeteg
papír, kulcs és aprópénz miatt
szakad ki, és rossz minőségű
tollak kicsorgó tintája festi meg,
de nekem úgysem érdemes
drága tollat venni, mert azt is
elhagyom, a másokét viszont
többnyire ellopom,
az egész világot olyan
erőszakosan használom,
veti szememre feleségem csöppet sem indulatosan.
És igaza van.

Kosztolányi Dezsőné Harmos Ilona

ÍRÓFELESÉG-ARCKÉPEK

Közzéteszi Borgos Anna

Az alábbi portrék Kosztolányi Dezsőné Harmos Ilona kéziratos hagyatékából valók (MTA Kézirattára, Ms 4629/52, 61–78). Részei egy nagyobb sorozatnak, amelyben író-, tudós-, színész- és írófeleség-kortársairól rajzol kisebb-nagyobb arcképeket a szerző. Minden bizonnyal ő maga is összefüggő sorozatnak tekintette és kiadásra szánta ezeket az írásokat, ezt tanúsítja a hozzájuk írt, ugyancsak fennmaradt

bevezető, valamint egy háború utáni interjú, amelyben azt nyilatkozta, hogy könyvet készül írni írófeleségekről: „*Portrékat tárgyilagosan, minden elfogultság nélkül. Világos fotográfiákat szépítő retus vagy szándékos csúnyítás mellőzésével. Csak az igazat írtam meg mindenkiről...*” A könyv nem készült el, a csöppet sem tárgyilagos és elfogulatlan, hanem éppenséggel szubjektív és nemegyszer kíméletlen, rosszmájú, egyszersmind

remekül megírt és olykor találó portrék nem jelentek meg.

A keletkezés időpontja csak hozzávetőlegesen behatárolható. Nem egyhuzamban íródtak a szövegek – noha stílusuk, szerkezetük viszonylag egységes –, de nagyrészt valószínűleg a háború után, az ötvenes évek elején-közepén. Elképzelhető, hogy egy részük korábbi vázlatok felhasználásával, kiegészítésével készült (Böhm Aranka esetében ez ki is derül: „Ezeket a feljegyzéseket még Aranka életében készítettem.”)

Az erősen szubjektív hang szembetűnő. Mint minden portréban, ezekben a jellemzésekben is benne van szerzőjük személyisége és viszonya a megrajzolt figurákhoz. Érződik bennük a szoros, mindennapos „sorstársi” kapcsolat, az azonos „szociometriai háló”, a „Nyugat-feleségek” közössége, amelyben belterjeség, féltékenység és szolidaritás együttesen mutatkozott meg. Az „írófeleség” kategorizálással egyértelműen kijelöli pozíciójukat (többnyire csak asszonynevükkel és keresztnévükkel szerepelteti őket), amely valóban elsőrendűen meghatározhatta a

partnerkapcsolatban és az irodalmi közvéleményben betöltött szerepüket, ennek minden áldásával és a „másiknak lenni” minden nehézségével együtt. Ő maga, illetve kapcsolata a feleségekkel alig bukkan fel a portrékban, az sem igazán eldönthető, melyikükkel állt bizalmasabb kapcsolatban (talán azokkal, akikkel kisé elnézőbb). Azzal, ahogy hozzájuk viszonyul, mégis sokat elárul önmagáról is.

A műfajnak, azaz a kortársakról papírra vetett, éles, érzéletes, nemritkán komisz megfigyeléseknek jeles előzményei vannak – elég itt Saint-Simon herceg emlékiratainak vitriolos *crayon*jaira utalnunk. Harmos Ilona számára érezhetően irodalmi terep is ez a műfaj: a stilizálásra, megformálásra még a legkurtább kapcsolatban is törekszik, s egy-egy frappáns fordulat kedvéért feladja a „tárgyilagos elemző” pozíciójának még a látszatát is.

Kosztolányi Dezsőné írásaiból bő válogatás jelenik meg a noran kiadó gondozásában, ebben a gyűjteményben helyet kapnak az itt közölt arcképek is.

Borgos Anna

Ady Endréné – Csinszka

A polgárosultság ellen az irodalom arisztokráciáját, az irodalom ellen saját, előkelő családjá származását szegezte.

Örökösen izgatott volt, harcra kész és harcias, bazedovkóros ingerlékenység élt benne.

Kegyeket osztogatott, egyrészt mint Adyné, másrészt mint Boncza Bertuska, Boncza képviselő úr egyetlen leánya. Afféle kaszinómorál, katonatiszti lovagiasság és könnyelműség jellemezte. Csak nála szellemileg alacsonyabb nőkkel tudott jóba lenni, de ezekkel kedvesen és szeretetreméltóan viselkedett.

Szép nem volt éppen, de rendkívül nagy, világító-kék, kerek szeme, kicsi, vékony, ideges alakja megfelelt a dekadens korszak ízlésének.

Fegyelmezetlen volt, „bohém”, amellet megmaradt örök „dzsentrí bakfisnak a svájci nevelőintézetben”, már özvegykorában s később, új házasságában is. Leveleket, diletáns verseket írogató, merész modorú, kokottokkal barátkozó, éjszakákat végigivó és -cigarettázó földesúri kisasszonynak.

Legjobb barátnője Bäcker Bébi volt, a kor leghírhedtebb kurtizánja.

Füst Miláné – Erzsi

„Szűnni nem akaró” természetével... Hosszú-hosszú – nevetni kell, ha látja az ember, azon is, amit tesz, azon is, amit mond. És sajnálni is kell őt. Mindene aránytalan, a viselkedése is. Aránytalanul jóságos, aránytalanul önfeláldozó. Hosszú lépteivel naponta bezárgulджа a várost, átlépi a Dunát, hogy pénzt keressen férjének, s azért is, hogy barátainak, ismerőseiknek némi szívességet tegyen, valamit olcsóbban vásároljon, ha csak néhány fillérrel is, de az ember nem tud szabadulni attól az aljas gondolatától, hogy ezen a szívességen ő keres, százalékot kap vagy felszámít.

Ha ajándékot ad valakinek, az minden bizonnyal valami „bóvli”, ami hamarosan eltörik, elromlik, vagy már akkor is törött vagy rossz, amikor adja. Ő egy jóságos handling, abból a fajtából, amelyik rongyokban, szegénységben él, de briliánsban, aranyban, platinában vagy prémben vagyonokat rejteget.

Epekövei vannak, de nem lehetetlen, hogy ott is drágaköveket tartogat, s olykor azért lepik meg epegőrcsök.

Szörnyű dolgokat eszik és talál vendégeinek. Valamit, ami olcsó, „kéz alatt” szerzett, s amit nagyon dicsér. Lóhúsból készült kolbászt, homokízű csokoládétormeléket, sejtejs tengeri halat, avas fagygyúból pogácsát.

Férjét bálványként tiszteli, némán, valamiféle titokzatos, ősi, törzsi imádatlal, mosolyogva, de megszakítva komoly, hosszan tartó betegségekkel. Ez a tudatlan bosszú, mert férje úgy bánik vele, mint rabszolgával, anyagilag kihasználja, testét lenézi, barátaik előtt kigúnyolja, s olykor megdicséri – a lelkét.

Erzsi sohasem vagy csak nagyon ritkán beszél, egy-egy suta közbeszólással döbben meg a társaságot, de nagyon jelentőségteljes, fontoskodó, elnéző mosollyal hallgatja és szemléli a körülötte zajló, hívságos és gyermekes férfiak, az írók, művészek és többé-kevésbé csinos feleségeik hívságos és gyermetes életét.

Egy ízben félnapos hajókirándulásra mentünk többedmagunkkal. Ő ősrégi, kopott felöltőjét kímélendő, vállfát hozott magával a hajóra, felakasztotta kint a fedélzeten. A hosszú kabát úgy lengett, mint akasztott ember – de ezenkívül dugóhúzó, termofor, szivarvágó, gumipárna s talán papucs is volt a táskájában, férje s a társaság tagjainak a kényelmére.

Férje alszik a széles, puha kereveten, a két méter hosszú Erzsi egy szűk kis díványon, összegubbaszkodva, de ha a díványt esetleg másvalaki elfoglalja, megelégszik egy karosszékkal is.

Hatvany Lajos első „felesége” – Juliska

Árva Mariska naplója – ez volt a címe annak a kis papírkötéses könyvnek, amelyhez Bródy Sándor írta az előszót, és amelyben Juliska elképesztő nyíltsággal leírta életének azt a korszakát, amelyet bordélyházban töltött mint minden es cselédlány, s ahonnan később a „báró” kiemelte.

Ma már Juliska képzett, jó ízlésű szobrásznő, nehéz volna felfedezni magatartásán, külsején, de akár csak önkéntelen mozdulatán vagy álmaiban régi életének nyomait, de paraszti származása kiütözközik abban, hogy virágokat nevel, s a legkülönfélébb állatokat gyűjti maga köré, meg abban is, hogy szeret és tud betegeket ápolni. A közepesnél alacsonyabb, de csinos, formás, hamvasszőke hajú teremtés volt Juliska.

Báró Hatvanyné – Christa

Hercegné báróné.

Fabelhaft, Fabelhaft – mondja halálos unalommal mindenre, amit hall, akár haláleset, akár forradalom, akár művészi alkotás. Fabelhaft. Mindent unt, főképpen a férjét. Spleen terült el rajta, de kárörömmel nevetni tudott. Férfiruhában szeretett járni. Magas, széles vállú, ködös szemű. Akár egy átutazó előkelő idegen, úgy viselkedett itt nálunk (a Balkánon). Úgy rémlett, férfiszeretett játszik, s talán egynémely nőt szeret, de minden valószínűség szerint csakis önmagát szerette. Anyának elképzelni lehetetlen volna, de hűséges barátnőnek igen. Szép, hosszú, izmos, gyöngyfényű keze volt. Szobrot. Többnyire állatszobrokat, ezzel is jelezve, hogy az embereket többé-kevésbé lenézi, s hogy az arisztokrata kaszthoz tartozik, talán azt is, hogy a legelőkelőbb – az angol arisztokráciához (legalábbis szeretett volna). Ezek a szobrok csiszoltak, simák voltak, s oly banálisán és előkelően érdekesek, mint ő. Szeretni nem lehetett azokat, csak elismerni. Személytelenek voltak, szenvedélytelenek, s minden groteszségük csak faji groteszség volt, nem egyéni, amellettagadhatatlanul nemesek, elegánsak, közőnyösek, mint ő.

Hatvany Lajos 3-dik számú felesége – Marton Böske

Handlétípus, aki nyúlból helyett már nyúlra vadászik. Egy handlétípus humora és józan leleplezőkészsége él benne. Semmi, de semmi regényesség, holott regényekkel, színdarabokkal kereskedik, szóval a regényességből él, fényesen. Szerelmi kettősben nehéz elképzelni, de érdes, bohókás játékokban igen mulatságos, invenciózus, sőt elmés is lehet. Olykor egy bohókás, sovány cirkuszlóra emlékeztet. Hosszú soványságát még jobban hangsúlyozza merevre nyújtott nyakával, azt véelve, hogy előkelő.

Talán életében sem ejtett egyetlen könnyet. Mindent pénzzel, anyaggal és sikerrel mér.

Hangja mély és férfias, biztos fellépése is az. Olykor puskát vesz a vállára, s úgy sétál végig a Duna-parti korzón.

Egyébként ügyesen rajzol, főképpen karikatúrákat. Ő maga is karikatúra, s csak gyűnyos vagy elnéző, esetleg rosszálló mosoly kíséretében lehet említeni.

Cimbora, de kissé alvilági cimbora.

Hatvany Lajos 4-es számú felesége – Somogyi Lolló

Proletár bárónő, s mind bárónőségát, mind proletár voltát örökké az emberek orra alá keni. Sok keserűség gyűlt meg benne, s most zavarban van a „partie”-től, s nem tudja, mit kezdjen a sok keserűséggel. Gyűlöli új férjét, mert el akarja tőle venni a gyűlölet jogát, s azért is, mert olthatatlanul szereti első férjét, aki elvált tőle. Most mindent elkövet, hogy új férjével együtt ismét keserves életbe kerüljön, s ez sikerülni is fog neki. Nem akar, nem tud örülni.

Örökösön vizsgálják, s ő is vizsgáztat, de sohase lehet tudni, elmúlt vagy új életének szemszögéből vizsgáztat-e. Állandóan osztályzatokat ad.

Szeretne kedves és szeretetre méltó lenni, de nem sikerül neki, mert a következő pillanatban elzárítja és visszaszívja attól való féltében, hogy szeretetreméltóságával ki-

sebbítené gőgös proletárságát. Nem jelentékeny nő, csak a gyűlölet s a keserűség nagyszabású benne.

Bandzsít, pöszén, görcsösen beszél, a görcsös beszéd a raccsolást helyettesíti nála.

Házasságát olykor gőgösen jól fizetett állásnak mondja, s igyekszik hasznossá s nélkülözhetetlenné tenni magát.

Amennyiben férje gazdag marad, nincs kizárva, hogy a végén faképnél hagyja, de ha úgy adódik, hogy rászorul, s ő kerekedhet fölül, akkor biztosan kitart mellette.

Hatvany Lajos „báró”-ról itt csak annyit jegyzek föl, hogy ő volt az, aki valamennyi „társadalmi osztállyal” házasságot kötött.

Karinthy első felesége – Judik Etel

Az Éj Királynője. A Halál Fekete Angyala.

Húzatlan ágyban halt meg, de harminckét pár érintetlen hernyóselyem harisnya maradt – egyébként üres – szekrényében. Szeme, akár a fekete bársony, bőre, mint a tearóza szirma, éjfelete haja számtalan gyűrűbe bodorítva szutykos habnyakán, s mélyen hullott domború homlokára. Bánat és kéj lengte körül.

Zimankós esőben, hófúvásban is kivágott, báli selyempipót viselt, abban a korban, amikor a legdivatosabb dámák, híres színésznők magas szárú, gombos, fűzős, sőt cü-goscipót, kézzel kötött fekete harisnyát hordtak.

Állandóan álmosnak s egyben izzónak rémlett. Mondhatatlanul érzéki, csaknem obszcén hatást keltett. „A Ferencváros sápadt csillaga.”

Teste olyan volt, mint az elkelt tészta. Puha, sárgásfehér. Vidéki kávéház kasszírosnőjére, vándorszínház hősnőjére, párizsi bűntény, kémkedés, gyilkosság vagy akár féltékenységi dráma áldozatára vagy tettesére emlékeztetett. Énreám különösen féltékeny volt, a társadalmon kívüli s már túlrejt asszony állandóan résen levő féltékenységgel, s talán mert benne nem lakozott hűség, csak kéjvágy, lomhaság és zűrzavar.

Fogai rosszak voltak, csukott szájjal, mélyen a gyomrából nevetett, kipuffanón, rekedtes, bűgő hangon. Boldogtalanságában minden csekélységen kacagni tudott, örült – szegény –, ha megfélemlíthetett a valóságról, amely kínos és félelmes volt számára, legfőképpen addig, amíg Karinthy felesége nem lett.

Amikor megismertem, első férjével és három nevetlen gyermekével szállodában élt, anyagi és szerelmi zavarok közepette. Nappaljait kávéházakban töltötte, futó ismeretségeket kötött – állítólag – züllött férje tudtával és kívánságára. Mocsokban élt, de volt benne valami megható vágy a tisztaság után, és sok regényesség. Tanulatlan, sok nyomorúságban, testi szenvedésben, szülésben, abortuszokban, megaláztatásban megkínzott szépség, tehetetlen, tehetséges színésznő.

Az életben teátrális volt, a színpadon bámulatosan életszerű, főképpen realista szerepekben. Egyike első, legjobbakközti realista színésznőinknek.

Egy ízben vacsorára hívtak bennünket – ekkor már Karinthy felesége volt –, s vacsorára mákos galuskát tálalt, abban az időben, amikor balatoni fogas, csirke vagy legálabbis borjúhús és parfait, főképpen parfait volt a szokásos vacsora írói köreinkben, s Karinthy már sok pénzt keresett.

Spanyoljárványban halt meg, a háború utáni nagy spanyolban, huszonnégy órán

belül. Az volt az érzésem, hogy menekül a halálba. Túlságosan nehéz volt számára az a szerep, amit vállalt: Karinthy feleségének lenni. Fáradt volt már ehhez a feladathoz.

Judik Etel az *Erdgeist*ben (*A föld szelleme* címen ment) játszotta Lulut – az ösztönte-remtést.

Karinyth második felesége – Böhm Aranka – „az Aranka”

Afrikai nő. Ez determinálja jó és rossz tulajdonságait. Fekete és fényes. Fényes és fekete, mint egy arab paripa, éles, mint egy arab kés, és olyan embertelen is. *Cruelle*. Ez a francia szó jut eszembe róla. Se ruhát, se társadalmi konvenciót nem tűr magán. Egykettőre leveti ezt is, azt is. Ellenben cifrálni szeret. Még a tudományt (orvosnő) s az irodalmat is csak úgy használja, mint vadnők a strucctollakat. Ékességül. Férjére hálalosan féltékeny, de nem a szerelmére, nem az alkotására, pusztán a sikerére.

Ha ruhát vásárol, és biztosítják, hogy a ruha tartós lesz, rémülten felkiált, ne, csak tartós ne legyen. Inkább hamar másikat.

Kegyetlenül jó megfigyelő, akár egy kamasz. Minden fonákságot azonnal észrevesz és kipellengérez. Meghatódni nem képes, feszültséget elviselni nem tud. A halál is nevelésére számára, s a betegeken, főképpen az elmebetegeken csak hahotázni tud – orvos létére.

Emlékezőtehetsége pompás. Főképpen olyasmire irányul, ami mást megalázott, vagy kellemetlen helyzetbe hozott.

Ahol ő megjelenik, csak őrá lehet figyelni, nem tűri, hogy másvalakiről vagy másvalamiről essék szó. Folyton-folyvást csillogtatja magát.

Sohase depressziós. Abban a pillanatban, amikor egy szerelmi sérelem miatt azzá válhatott volna, leugrott Siófokon a második emeletről, s ismét ő került az érdeklődés előterébe.

Őt nem lehet elhanyagolni. Szörnyű belső vérzést, sebeket, csípőcsonttörést szenvedett, mindenki más belepusztult volna, neki minden csontja csaknem sértetlenül beforrt, akár az ebnek vagy afrikai feketének.

Voltaképpen a szerelmet is nevetségesnek érzi, még a sajátját is. Nem tud szeretni, csak tetszeni akar mindenáron. Ha csókolózik – saját bevallása ez –, közben tréfából kilopja a férfi zsebéből az erszényét. Született zsebtolvaj, nemcsak erszényt, de férfit is mindig mástól lop, valósággal zsebtolvaj módra. A maga első férjét, miután annak egyik lábát amputálni kellett, mert a világháború idején, hogy Arankával találkozhasson, téli hidegben átúsza a Drina folyót, könyörtelenül otthagya, félrehajította, mint valami használhatatlan, üres erszényt.

Saját magáról a legmeghökkenőbb dolgokat is nyíltan hirdeti, mindamelltt az az érzésem, hogy valamit mindig rejteget, s ezzel a nyíltsággal nagyobb bűnt, hibát vagy hazugságot leplez.

Mást sem kímél.

Valami vérfertőzéses, törzsi titok lengi körül.

Nemi bohóc.

Fekete krizantém.

Távol van bármiféle regényességtől. Félelmetes. Minden nőnek s főképpen minden férfinak első találkozásra már régi, jó ismerőse, barátja, szerelme, testvére, rokona, el-lensége, mintha ugyanazon a gyanon nőtt volna fel velük.

Senkit sem tisztel. Orvul beledöf bárkibe, de szemtől szembe is. Második nem bír lenni. Nem elmés, csak bátor, vakmerő, meghökkentő s ezért mulatságos. Nem művelt, csak pompásan használja azt, amit tud vagy megtudott. Sokat és hangosan kacag, de mindig másnak a rovására.

Ha Jézus Krisztus megjelenne a földön, Aranka első kérdése az volna (közbevetem, hogy ez régi játékunk volt, hogy ki mit mondana, vagy mit kérdezne): „Mondja, tetszem én magának? Ugye szebb vagyok, mint a Kosztolányiné?”, a második kérdése valami rendkívül kényes kérdés lenne Magdolnával kapcsolatban.

Központi szemlélete tisztára és bevallottan nemi, s még saját gyermekeit is így látja. Nem neuraszténiás, inkább mániás. Szeret sokat és jól enni, s a vendéglőben megrendeli azt az ételt, amelyik a legdrágább az étlapon, még akkor is, ha nem sejtí, mit rendelt. Egyik fő vágya pénzt költeni, pénzt szórni. Tíz-hús lépésnyi útra is kocsiba ül. Van benne valami a vadak királynőjéből.

Irodalom nem érdekli, a tudományt dicséri, de csak azért, hogy férje foglalkozását lekicsinyelje. Ő az irodalom vetélytársa. Néha egy-egy – főképpen külföldi – bestsellert elolvas és méltányol, elsősorban olyanokat, amelyekben diadalmas nők szerepelnek.

A legmeghökkenőbb igazságokat s a legmeghökkenőbb hazugságokat ő mondja. Egy ízben azt mondtam neki: „Milyen joron kéred számon Frici hűtlenségét, mikor te magad hűtlen vagy hozzá?” Ezt felelte: „Elég disznó, hogy túri. Én nem túrom.”

Ezeket a feljegyzéseket még Aranka életében készítettem. Akkoriban – fiatalos kegyetlenséggel – gyakran mondogattuk egymás közt, de neki, magának is, hogy „Arankát agyon kell ütni. Arankát meg kell égetni, a középkorban biztosan megégették volna”. Azóta megtörtént a szörnyűség. Arankát, a gyönyörű, fényes, fekete Arankát agyonütötték, és meg is égették. Nem így képzeltük, mondanom sem kell, és bármennyire is kegyetlenül írtam róla, nem hallgathatom el, hogy egyike azoknak, akik leginkább hiányoznak nekem is és sokunknak, akik ismertük, és mit tagadjam, szerettük is, gyűlölve szerettük bűvös és rontó varázsával, ahogy szemtől szembe neveztem „legkedvesebb ellenségemet”.

Karinthy gyakran védekezett s védte Arankát azzal, hogy tigristől ostobaság lenne azt kívánni, hogy doromboló cica legyen.

Márai Sándorné – Lola – Lolám

Ádám fiam mondta róla, hogy amikor érkezik, az az érzése az embernek, hogy nem egyedül jön, nem is jön, belibben, hanem vidám zenekísérettel, körülvéve szerelmes férfiaktól, mint operettprimadonna a színpadra.

Többszörre egy kutyust cibál maga után, de néha nagy csomagokkal jön, piaci kosárral. Sokat és vidáman kacag, szép fogsorával, keskeny, gyengéd szájával, de szemében – egyik szeme kék, másik sötétbarna – valami ijedség, csodálkozás és bánat ül.

Sohase mond ostobaságot. Nem is csinál ostobaságot. A legjobb vegyület. Nem tanult, de tapintata, emberismerete kiváló.

Egy hibája, hogy mindenki szereti. Ellensége nincs.

Lénye megható s egyben derűs. Apró csibészégektől nem riad vissza.

Nagyon csinos, olykor varázsosan szép, de nem a vonásai – észrevettem, hogy árny-

képe a falon határozottan nem vonzó –, de gyöngéd színei, lányos mozdulatai, üde, kellemesen csengő hangja, szép nevetése mindenkit megbűvöl.

Józan. Tudja, mi kell neki, s mi jó neki. Igazán szeretni nem tud, de ki tudja választani a kellemeset, a jót, a szépet, amellettt döntő és súlyos pillanatokban számítani lehet rá. Emberséges s egyben tartózkodó.

Okosan, ügyesen egyensúlyozódik a legveszélyesebb helyzetekben. Valóságérzéke, humora, emberismerete átsegíti a válságokon, s ott, ahol más nő megalázva, beszennyezve, összetörve kerülne ki, ő könnyedén átlibben, és még csak be se sározódik a lába.

Tragédiák se zúzzák össze, magánkívül talán még sohase volt. Úgynevezett „nagyjeleneteket” nevetségesnek ítélné, zavarok elől ügyesen kitér, ágyba fekszik vagy elutazik.

Nő, akit el kell tartani, ezzel sohase él vissza, s ha muszáj, dolgozni is tud, nem csak önmagáért, de családjáért is.

Némelykor – ritkán – kacagva sír.

Pompás irodalmi ízlése és lélektani ösztöne van, amellettt paraszti egyszerűséggel, józansággal szemléli a legbonyolultabb dolgokat is. Született értelem és kellem.

Józansága, értelme nem gátolja abban, hogy babonás ne legyen, de babonásága nem afféle bakfisbabonáság, péntekkel, kéményseprővel és ehhez hasonlóval. Sejtelmekben, transzcendens jelekben, a természet jelbeszédében hisz. A Természet gyermeke.

Móricz Zsigáné – Janka

Lapos mellű, barnásszürke arcú puritán.

Úgy járkált közöttünk, mint egyik parancsolat a tíz közül. Talán ez: „Ne kívánd felebarátod feleségét...” (Illetve férjét.)

Protestáns.

A szó, az Ige az ő számára cifraság nélkül a lényegét jelentette. Játsszani nem tudott. Lenézte a játékot. Bűnnek érezte. A szavakkal való játékot is.

Egyenes volt. Kemény. Kérlelhetetlen. Zsiga mesélte nekem, felesége jellemzésére, hogy feleségének a nővére az esküvőjét követő napon elhagyta férjét, és sohase tért vissza hozzá, mivel az a kályha elé szórta szivarja hamuját. Őt is egy bordában szótték a nővérel, ő is abból a fából volt faragva. Valóban fából, kemény fából. Csupa szabály, csupa tiltás, csupa bírálat. Kínos volt együtt lenni vele. Kemény volt. Nem éles, csak kemény, mint a száraz hasábf.

Az Üllői úton laktak, egyszerű, majdnem szegényes bútorok közt. Növendék koromban Zsiga hívott, menjek föl hozzájuk. Kérte, szavaljak néhány költeményt. Szavaltam, s Zsigát egyre többet, egyre jobban érdekelte a versmondás.

Janka egyszerre csak felállt, egyenesen, keményen a kis támlás díványról, s mint élő tilalomfa ott állt, állt, nem mozdult, amíg meg nem értettem, hogy ez a „felállás” el- lenem szól, s zavartan el nem távoztam.

Testét, vállát hátrafelé feszítve, összeszorított ajakkal, beszédes némasággal, ellenségesen meredt rám. Ki tudja, hányszor gyötrődhetett ehhez hasonló helyzetekben, addig a napig, amíg végül egy napon bevette a méregadagot, amely megölte.

Halála óráján láttam. Ott feküdt az ágyon, szürkésbarnán, keményen, összeszorított ajakkal. Mindössze néhány kékesfekete hullafolt a karján jelezte, hogy már nem él.

Móricz Zsigmondné Simonyi Mária – Maja

Fiatal lány korában afféle csinos, felvidéki bálozó lány típus volt, akinek virágot küldenek, éjjelizenét adnak, s aki a táncban felhevül, meghűl, köhög, tüdőcsúcshurutot kap, így valamivel érdekesebbé is válik a többenél. Később ékszereket, ruhákat, porcelánokat kapott. Nem a legdrágábbakat.

Nem vamp. Mindazt, amit kapott, megbecsülte, értékelte. Tudta, mivel tartozik küldőjének. Sokáig kitartott egy mellett, mindaddig, amíg hálás lehetett ajándékaiért s havi apanázsáért.

A színháznál is hálás volt a szerepekért igazgatójának. Éppoly hálás, mint ellátó barátjának. Színigazgatóját sem váltogatta, mindaddig, amíg az szerepeket juttathatott neki, amelyeknek nem mindig felelt meg teljesen, bár tagadhatatlan, hogy volt a lényében némi tébécés báj.

Imádtá a színpadot, éppúgy, mint valamikor a báltermet. A színpad nem mindig viszonozta ezt a vonzalmát, vidéken kétségkívül nagyobb sikerei lehettek volna, de szorgalmas volt, törekvő s kisebb színpadokon tűrhető. A baj ott kezdődött, hogy nappal is örökké játszott, főképpen azóta, amióta Zsiga felesége lett. Játszotta az írőfeleség szerepét s a jó mostoháét is. Irodalomhoz semmi érzéke, s régebben nem is foglalkozott ilyesmivel. Neki mindig minden tetszett, amiben jó szerepe volt, „főszerepe”.

Kissé olyan, mintha keveset ivott volna, túl lelkes, mámoros pezsgőtől vagy a „művészettől”.

Némi macskaravaszágtól nem mentes.

Vallásos metresztípus, aki túl hamar megöregedett, unalmassá vált.

Miután Zsiga elhagyta, azt panaszolta szenvedő arccal, hogy tíz és fél évi együttélés után bánt el vele ilyen csúnyán Zsiga, de arra nem gondolt, hogy tíz és fél évig komédiázott ő Zsigának, s ezt még a szent is megunhatja, nemhogy Zsiga, aki aztán ugyancsak nem szent, hanem önző, kíméletlen paraszt.

Maja panaszkodott Zsigára, és kérkedett azzal, hogy Zsiga leányai még ma is „kisanyám”-nak hívják. Hát ha ez volt minden becsvágya egy házasságban, ez az álfinom-ság, a jó mostoha szerepe, akkor megérdemelte sorsát. Zsiga a francia parfümtől, a selyem fehérneműktől kábult el, a puritán Janka barchet alsóneműi, konyhaszaga mellett. Ő nem a lányai számára vett feleséget, de a maga számára izgatószeret, s ez egy idő múltán nem hatott, elvesztette varázsát.

Meg kell említenem, hogy Maja jó kartárs, szeret segíteni is ott, ahol tud, szívesen ad szertartásos ajándékokat, de még szívesebben elfogad, s jogosnak véli azt az életjáradékot is, amelyet a Móricz-művek után kap, tíz és fél évi feleségeskedés után.

Osvát Ernőné – Kornélka

Kegyetlen.

Kegyetlen férje, kegyetlen leánya mellett ő maga is mondhatatlan kegyetlenné formálta a sorsát. Vigasztalan, ótestamentumi keménység, megkeseredett érzelmesség, elfelejtett érzékiség, fagyos gyűlölet és égető – jóság nélküli – jótékonyság élt benne.

Úgy volt valakihez jó, hogy annál gonoszabb másokhoz, akik gyűlöltek, akiket gyűlölt: férjéhez, leányához. Öngyilkosok és gyilkosok közt maga is gyilkos és öngyilkos.

Az volt a becsvágya, hogy boldogítsa az emberiséget, s ezt oly rosszul csinálta, hogy mindenkit elpusztított, aki a közelében volt, s végül önmagát is.